

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

**ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА ЯПОНІЇ В XVI-XVIII СТ. У ШКІЛЬНОМУ
КУРСІ ІСТОРІЇ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконав: здобувач 4 курсу,
спеціальності: 014 Середня освіта
спеціалізації 014.03 Історія
освітньої програми: Середня освіта
(історія)
Рахімов Зохід Акилжанович

Керівник:
Кузовова Н.М., доцент, кандидат
історичних наук

Рецензент:
Михайлик О.В

Івано-Франківськ 2026

ВСТУП

Об'єднання Японії, створення сьогунату Едо та подальше правління династії Токугава є важливою складовою всесвітньої історії. Саме в цей період Японія перетворюється на централізовану державу. Дослідження цієї теми дає змогу ознайомитися з японською державою XVI-XVIII століть, з суспільною ієрархією періоду сьогунату Токугава, простежити процес об'єднання Японії та її подальший розвиток.

Актуальність обраної теми зумовлена кількома чинниками.

По-перше, епоха Едо залишається маловивченою в українській історіографії. Більшість досліджень належить іноземним авторам.

По-друге, досвід цієї епохи демонструє ефективність сильної централізованої влади, розвиток економіки, культури, внутрішнього ринку за умов відсутності зовнішніх воєн, що є важливим, актуальним уроком для сучасної України.

По-третє, дослідження проблеми допоможе зрозуміти методичні аспекти вивчення цієї теми в шкільному курсі історії.

Об'єкт дослідження – Японія в XVI-XVIII століттях.

Предмет дослідження – внутрішня політика Японії в роки сьогунату Токугави.

Мета – дослідити процес об'єднання Японії та її внутрішню політику в XVI-XVIII століттях.

Реалізація поставленої мети передбачає наступні завдання:

- з'ясувати стан наукової розробки теми, проаналізувати джерельну базу;
- розглянути історичні передумови процесу об'єднання Японії в XVI ст.
- дослідити перебіг бойових дій між васалами роду Тойотомі та встановлення сьогунату Токугава;
- проаналізувати головні напрями внутрішньої політики династії Токугава в контексті об'єднання Японії;
- розробити методичні рекомендації вивчення теми у шкільному курсі історії.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період XVI-XVIII століть.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Японії у період сьогунату Едо.

Методологічну основу дослідження становлять наступні методи:

- аналіз та синтез історичних подій;
- принципи історизму, якими продемонстровано об'єднання Японії, встановлення сьогунату Токугава, вплив на зовнішню та внутрішній політику Японії в період Едо;
- метод причинно-наслідкового зв'язку, який показує особливості, що відбувалися за доби воюючих провінцій, що призвело до остаточного об'єднання Японії Токугаваю Іеясу, причини та наслідки політики «самоізоляції».

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його основних висновків для подальшого вивчення історії Японії періоду сьогунату. Матеріали дослідження можуть бути використані при створенні праць з історії Японії періоду Едо. Також дану роботу можна використовувати для підготовки занять, лекційних курсів, семінарів з теми та в шкільному курсі історії.

Структура роботи зумовлена метою і завданнями дослідження, складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (7 найменувань) та літератури (23 найменування), всього 39 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дослідження.

Питання внутрішньої політики Японії в XVI-XVIII ст. знайшло відображення переважно у працях багатьох зарубіжних авторів. У дослідженні представлена велика кількість англомовної літератури.

Кріс Гленн присвятив роботу битві при Секугахарі, після якої Токугава Ієясу прийшов до влади та утворив сьогунат, який поклав початок новій епосі в історії Японії [22]. У своєму дослідженні битви Кріс Гленн розкриває події, що призвели до початку війни, як розгорталася сама битва, та її наслідки. Також описана зброя того часу, маловідомі звичаї самураїв та їх бойова майстерність.

Робота Мак-Клейна під назвою «Японія: сучасна історія»[23]. Заснована на результатах останніх досліджень, проведених за допомогою новітніх досягнень сучасної науки, написана простою, легкою мовою. Книга починається епохою сьогуната Токугава, що почалася в 1603 р., а завершується 20 століттям. Книга містить глибокий опис історії країни. Це розповідь про націю, яка поступово створювала

свою могутність та багату культуру. Також книга охоплює повсякденне життя японців.

Одним з провідних авторів у висвітленні постаті Токугави Ієясу є Садлер А. – колишній професор сходознавства Сіднейського університету. Він є автором праці «Сьогун: Життя Токугави Ієясу»[24].

Далі йдуть роботи Стівена Тернбулла[27][28][29]. Він є сучасним провідним авторитетним автором, який пише про середньовічну Японію та самураїв XII-XVI століття. Його роботи зосереджені на стратегії, фактах і військовому аналізі та написані з великою ясністю та деталями.

Окремої уваги заслуговує книга Д. Чапліна «Сенгоку Дзідай. Нобунага, Хідейосі та Ієясу: три об'єднувачі Японії»[25]. У книзі багато малюнків підібраних до тем, які розглядає автор, а також досить детально подана інформація. Монографія дає можливість ознайомитись із трьома об'єднувачами Японії (Ода Нобунага, Тойотомі Хідейосі та Токугава Ієясу.), підсумувати період Сенгоку Дзідай або період Воюючих провінцій. Він пропонує послідовний огляд періоду Момояма під керівництвом Нобунаги та Хідейосі, а потім період заснування сьогунату Токугава та правління першого сьогуна-завойовника варварів – Токугави Ієясу.

«Кембриджська історія Японії: у 7 т.»[30] – це четвертий із шести томів, присвячених дослідженню історії Японії від доісторичних до сучасності. Том 4 приблизно охоплює період з 1550 по 1800 рр., важливий період в історії Японії. У цьому томі окреслено та описано великий проміжок часу в історії Японії. Книга досліджує відносини між селянином і даймьо, а також між даймьо та сьогуном, що зароджується. Монографія пропонує новий погляд на вивчення корінного населення та релігії Японії, а також розглядає зовнішні відносини Японії, зокрема вплив християнського місіонерського руху.

Значний внесок у тему містять матеріали українського дослідника Вадима Рубеля, який є центральною постаттю в українському

японознавстві. У його працях «Історія середньовічного Сходу»[18], «Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність»[19], детально досліджено політичну та соціальну структуру Японії XVI–XVIII століть.

Віталій Гавур у своїй праці «Зводи законів “Буке сьохатто” як інструмент контролю за вищою воєнною аристократією у Японії доби сьогунату Токугава»[8] аналізує закони під назвою «Буке сьохатто».

Юлія Голубнич в праці «Світанок та сутінки доби сакоку: сутність системи самоізоляції»[11] звертає увагу на зовнішню політику Токугава Ієясу, проникнення християнства в Японію та подальшу політику самоізоляції.

Робота О. Колесникової «Мовна ситуація та лексикографічна традиція в Японії XVII-XVIII ст.»[12] присячена японській мові в епоху Едо, також в ній висвітлені встановлення самого сьогунату Токугава та політика самоізоляції.

У статі Л.Стрільчук та А.Шеремета «Політичні та соціальні трансформації Японії в епоху сьогунату Токугава» [20] здійснено аналіз внутрішньої політики сьогунату Токугава, соціальної ієрархії тих часів.

Мистецтвознавець С.Рибалко у статі «Японський стрій доби Токугава в контексті розвитку живописних жанрів»[15] досліджує розвиток живописних жанрів, зокрема укійо-е.

Ще одна робота цього ж автора «Культурно-естетичні універсалії класичної Японії та їх відбиття в образотворчому мистецтві доби Токугава» [16] присвячена дослідженню живопису та графіки доби Токугава.

У науковій праці Є.Роя[17] досліджено як традиційний японський світогляд—буддизм та синтоїзм адаптувалися до місцевих звичаїв, традицій.

Отже, представлена в дослідженні історіографія охоплює різні аспекти історії Японії XVI-XVIIIст.—внутрішньополітичні, економічні,

ідеологічні, зовнішньополітичні, культурологічні. Це дозволяє сформулювати комплексне розуміння особливостей даного історичного періоду. Питання внутрішньої політики Японії в XVI-XVIII ст. поки що не отримало належного висвітлення в українській історіографії. Ця тема переважно розглядається фрагментарно у загальних працях з історії Японії. Комплексних україномовних досліджень з цієї тематики мало.

1.2. Джерельна база.

Джерельна база представлена в дослідженні знаходиться на сайті Національного архіву Японії. Більшість текстів були оцифровані та розміщені в електронних веб-архівах. Зокрема, колекція документів під назвою «Асано Кюбуншо»[1] де описується об'єднання клану Токугава, життя та досягнення Ієясу.

Збірка «Бутоку Хен Нен Шусей»[2] описує історію життя Ієясу Токугави, написану Такаацу Кімурою, васалом сьогунату. У 1741 році вона була подарована сьогуну Токугава Йосімуне.

«Щоденник Мацудайри Ієтади»[3] (1555-1600), васала родини Токугава. Щоденник, написаний між 1577 і 1594 роками Мацудайра Юкітада, який був близьким помічником Токугави Ієясу. У ньому детально пояснюється життя феодалів, включаючи Ієясу, і життя самураїв того часу.

«Щоденник бойових подвигів (Букозаккі). Військова історія»[4], написана Мацуура Сігенобу (Теншо), четвертим володарем Домену Гізен Хірадо. Заснований у 1696 році. Це різноманітна розповідь про військові дії різних генералів у період Теншо-Генна (1573-1624), з окремими подробицями битви при Секігахара та облоги Осаки.

«Годзіккі»[5] – це хронологія сьогунів від Ієясу Токугави до 10-го сьогуна Ієхару. Томи кожного покоління сьогунів називалися за мавзолеєм, наприклад «Святилище Тосьогу» і «Тайтокуінден Міцукі», і

в той час їх спільно називали «Годзіцу». Історія, складена сьогунатом, завершена в 1843 році Хаясі Шосаєм та іншими. Для своєї роботи я використав документ в якому описується смерть Токугави Іеясу.

«Очібушу»—[6]книга, що описує досягнення сьогуна Іеясу Токугава. Вона написана у форматі запитань і відповідей та розкриває соціальну структуру суспільства доби Едо.

Також в дослідженні була використана збірка «Документи Ірікі»[7]. Вона стала відомою у XX столітті, коли її опублікував і переклав історик Єльського університету Асакава Канічі.

Представлені джерела забезпечують об'єктивність та історизм. Вони дозволяють аналізувати факти, перевіряти гіпотези, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та базувати висновки на реальних даних, а не на припущеннях.

1.3.Методи дослідження

Дослідницька робота побудована на принципах історизму, об'єктивності. Принцип історизму допомагає розглядати явища в їх зв'язку з конкретно-історичною епохою, краще розуміти передумови, причини та наслідки досліджуваних процесів. Принцип об'єктивності сприяє всебічному та критичному аналізу історичних фактів.

Методологічну основу дослідження становлять наступні методи:

- бібліографічний метод для систематизації джерельної бази та історіографії з теми дослідження;
- проблемно-хронологічний метод дозволяє дослідити проблему в динаміці, виділивши основні етапи досліджуваного періоду;
- аналіз та синтез історичних подій за допомогою яких продемонстровано процес об'єднання Японії, встановлення

сьогунату Токугава, його вплив на зовнішню та внутрішню політику Японії в період Едо;

- структурно-типологічний метод дозволяє виявити спільні та відмінні риси соціальної структури японського суспільства у порівнянні з іншими країнами Азії та Європи;
- метод причинно-наслідкового зв'язку, який розкриває особливості доби «воюючих провінцій», що призвело до остаточного об'єднання Японії Токугаваю Іеясу;
- узагальнюючий метод – дозволив сформулювати загальні висновки щодо особливостей розвитку Японії в XVI-XVIIIст. та розробити методичні рекомендації щодо викладання теми в шкільному курсі всесвітньої історії.

Таким чином вивчення та аналіз історіографії, історичних джерел дозволили дослідити процеси та причини об'єднання Японії у кінці шістнадцятого століття, встановлення сьогунату Токугава, а також дали можливість проаналізувати головні напрями внутрішньої політики епохи Едо в контексті об'єднання Японії.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЯПОНІЇ В XVI- XVIII ст.

2.1. Централізація влади та сьогунат Токугава

У 15–першій половині 16 століття в Японії постійно відбувалися міжусобиці самурайських родів, які супроводжувалися численними повстаннями, розколом суспільства, занепадом господарства. Цей період називають «Епохою воюючих держав». Країна розпалася на окремі князівства. Змінити ситуацію і повернути Японію до мирного життя могли тільки її об'єднання та зміцнення влади.

У подальшому три ключові постаті зіграли вирішальну роль в об'єднанні Японії: Ода Нобунага (1534-1582), та Тойотомі Хідейосі (1536-1598) та Токугава Ієясу (1542-1616).

Японський магнат, полководець Ода Нобунага за десять років зумів підкорити всю Центральну Японію, захопити столицю Кіото, ліквідувати сьогунат Муроматі. Нобунага поступово об'єднанував країну, посилював свою владу, зупинив міжусобиці на значній території Японії, сприяв відновленню авторитету імператора та піднімав зруйновану війнами економіку. У 1582 р. Ода Нобунага контролював майже половину країни, але довести справу до кінця йому не вдалося. Його надмірна жорстокість спровокувала повстання проти нього ж. У

червні 1582 р. 10 тис. заколотників на чолі з генералом Акеті Міцухаде оточили Нобунагу, де 48-річний диктатор, щоб не потрапити в полон вдався до сеппуку [19] – ритуального самовбивства, прийнятого серед стану самураїв середньовічної Японії.

У 1590 році Японія остаточно була об'єднана сьогунотом Тойотомі Хідейосі (1536-1598). Він одноосібно керував країною та провів ряд реформ:

- земельна реформа- був складений земельний кадастр, який ліквідував систему приватних маєтків. Земля передавалася селянам, які мусили за неї сплачувати податки;

- соціальна реформа- населення поділялося на військових адміністраторів та цивільних підданих, яким не можна було мати зброю;

- фінансово-економічна реформа- випущені нові золоті та срібні монети, заохочувався розвиток підприємництва, ремесла та торгівлі.

Але Хідейосі Тойотомі не вдалося ліквідувати сепаратизм князів. Негативно позначилися на його авторитеті переслідування християн і війна з Кореєю, яка закінчилася для Японії ганебною поразкою. Невдовзі після смерті Хідейосі, невдоволена знать підняла новий заколот.

Тойотомі Хідейосі помер природною смертю 18 вересня 1598 року. Він заповів передати владу його малолітньому сину Хідейорі, але після його смерті почався новий етап міжусобиць.

Отже, у період « Епохи воюючих держав» головними історичними постаттями стали Ода Нобунага, Тойотомі Хідейосі діяльність яких забезпечила підґрунтя об'єднання країни.

Після смерті Тойотомі Хідейосі на роль лідера почав претендувати його найближчий соратник і послідовник-Токугава Ієясу. Він був одним із 5 регентів при малолітньому спадкоємці Тойотомі й самим могутнім із них. На 1600 рік в країні сформувалися дві ворожі коаліції – Східна-

навколо Ієясу, і Західна (рід Тойотомі)-проти нього. У 1600 році відбулася вирішальна битва на рівнині Секігараха у якій Ієясу знищив опозицію роду Тойотомі. Після перемоги він став господарем Японії. У 1603 році імператор надав Ієясу Токугава титул сьогуну. На цій посаді він знаходився два роки, після чого передав владу своєму сину, але фактично продовжував керувати державою. Період, коли правили спадкоємці Ієясу, а це 15 сьогунів, трив 264 років і відомий як сьогунат Токугава (1603-1867) або епоха Едо.

Призначення Токугави Ієясу сьогуном стало позитивним моментом в історії Японії. Ієясу офіційно переніс центр свого нового військового уряду з Кіото в Едо(сучасне Токіо), почав реконструкцію міста та його замку. Тепер Едо відігравало роль політико-адміністративного центру Японії, хоча поступалося за статусом столиці Кіото.

Японію періоду Токугава називають суспільством системи бакухан. Термін «бакухан» у вітчизняній японознавчій літературі перекладається як «князівство», «феодалне володіння». Система бакухан характеризувала підлегле становище князівства стосовно уряду та була механізмом панування Едо в масштабах країни [20].

Є. Рой у статті «Світоглядні аспекти формування культурно-естетичних універсалій у сучасній Японії» стверджує: «По суті, Ієясу Токугава здійснив, на перший погляд, неможливе: пригнітив націлену на експансію енергію професіоналів смерті, перетворивши їх на наглядців і розподільовачів результатів виробництва матеріальних благ, а простих самураїв – на філософів меча»[17].

Було суттєво зменшено роль імператора в політично-суспільному житті Японії, а його функції, фактично, перейшли до сьогуну. Також відбулися зменшення впливу синтоїстської релігії, позбавлення її політичного впливу та відхід від християнства. Вони були заміщені конфуціанством, яке вбачалося найбільш зручною релігією для сьогунської держави.

Іеясу Токугава став найбагатшим землевласником – конфісковані землі надійшли в його безпосереднє розпорядження. Одна четверта частина всіх земель країни належала роду сьогунів Токугава, а решта – трьом сотням регіональних володарів дайме. Всі вони мали власні земельні уділи-хани, розмір яких визначав уряд. Іеясу тримав феодалів під своїм контролем – позбавляв володінь, зменшував або збільшувати їх розміри. Також Іеясу використовував “шлюбну дипломатію” – породнився з більшістю великих дайме Японії.

Основою японська економіка періоду Едо було сільське господарство, яке мало напівнатуральний характер. Відбулося розширення посівних площ, шляхом освоєння цілинних земель та проведення масштабних іригаційних робіт. Податки і заробітна плата сплачувалися рисом. Важливу роль в господарчій системі держави відігравало село. Воно було основним постачальником рису. Саме від продуктивності села залежала система оподаткування. Японські села очолювали старости, які залежали від великих самураїв, але важливі рішення приймали колегіально на сільських зборах. У селах існувала система кругової поруки і взаємодопомоги. Для збереження робочих рук влада забороняла селянам переселятися в міста. Протягом 17 збільшилася площа орних земель країни вдвічі.

У промисловості провідними галузями стали солеваріння, лісове господарство, гончарство. Процвітало виробництво тонких шовкових і бавовняних тканин, виробництво паперу та порцеляни, варіння sake. Була налагоджена мережа морських і сухопутних шляхів, з’явилася поштова служба. Розширення торгівлі та промисловості впливало на розвиток великих міст, зокрема Едо, Оски та Кіото. Зростання торгівлі призвело до появи оптових торговців, біржових посередників та фінансистів [26].

Протягом двох століть японське суспільство не знало соціальних катаклізмів, через що період Едо ще називають добою «миру Токугава».

Із «Заповіту» Ієясу Токугава: «Сьогун має остерігатися, щоб його не вводили в оману родичі. Правителі повинні поводитися відповідно до своїх прибутків і не розкошувати. Впровадженням шкіл і поширенням освіти слід зробити Японію відомою. Якщо правитель не знає труднощів свого народу, а народ не знає турбот свого правителя, то заворушення виникнуть самі по собі. Якщо правитель людинолюбний, то держава немає турбот. Якщо хтось із моїх нащадків зрадить ці правила, то тим самим виявить свою нездатність бути сьогуні. Це вже не буде мій гідний нащадок» [20].

17 квітня 1616 року Ієясу помер у замку в Сунпу у віці 75 років. У «Годзіцу» написано, що в Японії немає людини, яка б не оплакувала смерть Ієясу, кажучи: «Я не можу не відчувати засмучений усім тим, що існує в чотирьох морях» [5].

Народився в часи жорстоких міжусобиць, будучи одним із провенційних самураїв, Токугава Ієясу завдяки військовому таланту та продуманій політичній стратегії, став впливовим феодалом, лідером, який зумів об'єднати державу, зберегти владу та забезпечити мир Японії на 200 років. Після смерті Ієясу Японія вступила в епоху стабільності та жорсткої централізації під керівництвом сьогунату Токугава.

Наступником Ієясу став його син -Токугава Хідатада, який продовжував утверджувати авторитарний режим, обмежувати права самураїв задля ослаблення сепаратизму регіональних господарів, аристократії. Також він розпочав активну політику самоізоляції Японії: посилив переслідування християн, обмежив торгівлю з Європою. Попри ізоляцію, економіка залишалася стабільною, господарство процвітало, розвивалися міста та культура.

З настанням 18 століття в Японії починається фінансово-економічна криза. Замість натурального господарства в селі активно починають розвиваються товарно-грошові відносини, але видобуток

золота і срібла скорочується. Як наслідок-зростають ціни на промислові товари, а на рис та зерно відбувається падіння цін, що спричиняє хронічний дефіцит бюджету, який залежав від натуральних податків. Цей період пов'язаний з правлінням сьогуна Токугава Йосімуне. З метою вивести країну з кризи він розпочав низку перетворень соціально-економічних перетворень, які отримали назву «реформи Кьохо»;

- збільшення податку на рис, а також запровадження системи обов'язкових поставок рису від феодалів;

- стимулювання розширення сільськогосподарських угідь для збільшення збору врожаю;

- легалізація об'єднань торговців для контролю над цінами та ринком;

- видання «указів про ощадливість», які обмежували витрати самураїв та багатих городян;

- створення першої збірки судових прецедентів та законів для впорядкування правосуддя та встановлення спеціальних скриньок, куди прості люди могли кидати свої пропозиції та скарги до уряду;

- дозвіл на ввезення іноземних (європейських) книг, якщо вони не стосувалися християнства. Це дало поштовх розвитку науки.

Реформи Кьохо допомогли тимчасово стабілізувати фінанси та зупинити розпад феодальних відносин, відродити колишню могутність сьогунату Токугава. Однак вони мали консервативний характер і не змогли повністю розв'язати протиріччя між феодальним ладом та капіталізмом, що зароджувався.

У другій половині 18 століття японцям довелося пережити стихійні лиха: землетруси, урагани та дві посухи у 1770 та 1771 роках. У країні почався голод, від якого загинуло кілька сотень тисяч японців. У 1772 році - велика пожежа, а в 1773 почалася епідемія тифу, яка забрала за собою 140 тис. життів. Стихійні лиха негативно позначилися на

надходження до скарбниці. Уряд сьогуна Танума Окіцугу шукаючи вихід з економічної кризи мусив збільшити податки, запровадити політику меркантилізму. Було введено жорсткий контроль за державним бюджетом, заохочувалися створення монопольних торгівельних корпорацій та розвиток торгівлі в цілому.

У 1787 році вніс зміни в існуючу політичну систему й розпочав реформи Мацудайра Саданобу. Його курс отримав назву «реформи Кансей». Одним із головних аспектів його політики було «збагачення через заощадження». Було проведено фінансову реконструкцію, відродження села. Однак соціально-економічні проблеми вирішені не були, тому після Мацудайри, справами уряду почав займатися сьогун Токугава Іенарі. Він поновив курс на сприяння торгівлі та розвиток міст.

Протягом останніх 30 років перебування при владі сьогунату Токугава доводилося боротися з селянськими повстаннями та заворушеннями самураїв, а також з фінансово-економічними проблемами. Внутрішньополітична влада сконцентрувалася в руках бюрократів. Усіми справами у державі почали управляти державні радники – рбдзю. Ці фактори, у поєднанні зі зростаючою загрозою західного вторгнення, поставили під серйозний сумнів подальше існування режиму, і до 1860-х років багато хто вимагав відновлення прямого імперського правління як засобу об'єднання країни та вирішення існуючих проблем. Сильніші південно-західні володіння Тьосю та Сацума чинили тиск на уряд Токугави та призвели до повалення останнього сьогуна, Хітосубасі Кеікі (або Йосінобу), у 1867 році.

2.2. Соціальна структура Японії

На початку Нового часу в Японії продовжував існувати суворий поділ суспільства на стани. Японське суспільство періоду Едо складалося з 4 великих груп: військовиків-самураїв, селян, ремісників і торговців.

Влада імператора була номінальною. Країною керували самураї.

Належність до стану самураїв передавалася у спадок. До нього входили воїни, князі, чиновники. Частка самураїв становила приблизно 7% від загальної кількості населення. У їхніх руках зосереджувалася вся влада та військова міць. Іншим станам було заборонено носити зброю та виявляти силу. Самурай не мав права торгувати, обробляти землю, серйозно захоплюватися якимось ремеслом, увесь свій час мав присвячувати виконанню лише адміністративних функцій і військовій справі. З часом самураї переселялися в міста й формували там адміністративний та бюрократичний апарат.

Селяни займали другу сходинку в суспільній ієрархії, оскільки праця хлібороба, відповідно до конфуціанського вчення, уважалася почесною: «землеробство треба заохочувати, а торгівлю придушувати»[20]. Вони складали понад 80% населення країни. Вони мали право володіти землею, але мусили платити високі податками (традиційно 40–50% урожаю), а також повинні були годувати самураїв й не могли залишити своє господарство. У епоху Едо землі в Японії були як державні (володіння сьогуна), так і приватні (володіння князів, храмів і монастирів). Селяни, прикріплені до земельних ділянок, вели самостійне господарство. У Японії тих часів не було кріпацтва. Феодал не міг продати або купити селянина. Основною формою землекористування виступала оренда, а основною формою повинностей - рисова рента. Панщина не отримала в Японії періоду Токугава широкого поширення. Лише в окремих районах Японії в господарствах самураїв, які отримували землі за службу існувала панщина.

Станова система, яку почав вводити сьогун Хідейосі Токугава і яка остаточно утвердилася в часи сьогунату, уніфікувала всі соціальні верстви села. Тепер усі особи, які проживали в селі та займалися сільським господарством, набули єдиного статусу – «селянин», чим було наголошено на важливості цього стану [20].

Влада намагалася насаджувати в селі широкий адміністративно-політичний контроль, що дозволяло регламентувати всі сторони життя селянства. Селянам було заборонено носити одяг з шовку (пропонувалося використовувати бавовняні і лляні тканини). Крій та фарбування одягу теж були точно визначені. Строго заборонялося перевищення встановленого розміру жител, їх прикраса, заборонялися також такі розваги, як театральні видовища, пишні церемонії. Весілля, похорони та інші події повинні були обставляти з «гідною скромністю». Важливим елементом системи управління селом була кругова порука.

Ремісники жили переважно в містах і обслуговували, як правило, потреби самураїв, виготовляли зброю, одяг, посуд. Хоча їхня праця була важливою, у соціальній ієрархії вони стояли нижче селян, оскільки не виробляли їжу. Становище ремісників строго регламентувалося і контролювалося. Вони були організовані в цехи, які мали монополією виробництва, чітку ієрархію і спадковість заняття ремеслом. Уряд надав цехам певні привілеї і захищав їх монополію. Разом з тим здійснював нагляд за продукцією, що випускається і виходом її на ринок.

Ставлення до торговців було принизливим. Вони опинилися у самому низу соціальних сходів не випадково: згідно з конфуціанською мораллю, вони нічого не виробляли, а лише перепродавали чуже. До XVIII ст. економічне піднесення міст зробило торговців впливовими, тоді як самураї часто бідніли, що підривало жорстку ієрархію.

Не входили до жодного стану: придворні, священники, лікарі та вчені. Хоча священники і монахи не виділялися в окремий стан, вони

мали великий вплив в Японії. Синтоїстські храми і буддійські монастирі володіли значними правами і власністю. У них були свої землі, які оброблялися як самими ченцями, так і залежним селянством. Життя ченців і священників було менше схильне до регламентації, ніж життя решти населення. У середині монастирів вони жили за своїми законами, що склалися протягом століть. Священники і монахи були свого роду інтелігенцією Японії- вчителями, поетами, музикантами, художниками.

Була в японському суспільстві ще одна верства- парії або «недоторкані», які займалися утилізацією відходів, прибиранням, вичинкою шкіри, забоєм худоби, похованнями, тюремною службою. Вони жили в окремих поселеннях і не входили до офіційної соціальної структури.

До нижчих верств населення належали роніни- (бродячі самураї), які випадали з ієрархії феодального суспільства Японії. Самурай міг стати роніном з різних причин: через природну смерть свого пана, через його загибель в бою, через власний проступок, через скорочення його сюзереном чисельності війська. Вони втрачали статус в суспільстві, але знаходили свободу, яку могли використовувати для самовдосконалення, не стиснуті колишніми становими обмеженнями. Роніни оселилися в містах поповнюючи ряди «вільних професій»—ставали вчителями, художниками, поетами, дрібними службовцями. Часто поповнювали вони і ряди японських шпигунів ніндзя[26].

Імператор та придворна аристократія формально стояли над становою системою, мали високий престиж, але фактично були позбавлені реальної політичної влади сьогунатом Токугава.

Соціальний лад в Японії періоду Токугава був офіційно заморожений, а мобільність між класами (воїнами, землеробами, ремісниками та торговцями) була заборонена. Численні представники класу воїнів, або самураїв, оселилися в столиці та інших замкових містах, де багато з них стали чиновниками [26].

Сьогунат жорстко регулював одяг, житло та поведінку кожного стану.

За часів епохи Едо практично не було внутрішніх конфліктів. Станова система дозволяла підтримувати стабільність японського суспільства, в якому окремі професійні групи доповнювали один одного. Вона не мала спадкового характеру і жорстких кордонів, дозволяючи селянам і міщанам за вислуги ставати самураями, а самураям приймати у свої родини дітей з сільських чи купецьких сімей.

2.3. Політика ізоляції

Японія закривалася і відкривалася для зовнішнього світу протягом своєї історії декілька разів. У XVI ст. з початком періоду Муроматі відбулося відкриття країни, поява перших європейців в японії, проникнення християнства, вогнепальної зброї, європейської культури. Першими прибулими в Японію європейцями стали португальці. Слідом за ними з'явилися іспанці, голландці та англійці. Торгівля з ними розвивалася бурхливо і приносила великі прибутки всім учасникам. На кінець XVI століття Японія підтримувала зовнішні зв'язки з народами шістнадцяти країн.

Однак протистояння в Японії протестантських Англії та Голландії з одного боку і католицьких Іспанії та Португалії з іншого, загрожувало втягнути японський уряд у конфлікт цих держав. У зв'язку з цим на початку XVII ст., за часів правління Ієйсу Токугава, розпочався період самоізоляції країни, обмеження контактів з Європою і її колоніями. З 1633 по 1639 рр. було видано 5 наказів про закриття Японії.

З «Японських листів» єзуїта Франціска Ксав'є дізнаємося: «Японці дуже товариські, доброзичливі, не злобні, цінують честь і гідність, ставлячи їх понад усе. Здебільшого вони бідні, але бідність тут не зневажається. Японці високо цінують зброю і дуже покладаються на неї. Вони не дозволяють собі звертатися до будь-кого образливо та

зневажливо. Люди поводяться гідно, з великою повагою ставляться один до одного» ...«якось один іспанський моряк похвалявся в японському порту, що володіння короля Іспанії постійно розширюються. Коли його спитали, чому так відбувається, іспанець відповів, що «спочатку приходять місіонери, а потім солдати короля». Про це негайно доповіли сьогуну Хідейосі той відреагував миттєво: усіх місіонерів змусили покинути країну»[13]

У 1614 році Ієясу перейшов до політики повної заборони християнства, вбачаючи в ньому інструмент іноземного політичного впливу. Десятки тисяч японських християн були репресовані, а виїзд японців за кордон, де вони потенційно могли прийняти хрещення, став неможливим.

Сьогуні династії Токугава звели контакти з іноземцями до мінімуму заборонивши не лише християнство, а й в'їзд іноземців до Японії. Виняток було зроблено лише для голландців, які допомогли придушити потужне селянське повстання, та для сусідів-китайців. Торгівля з ними здійснювалася через єдиний відкритий порт в Нагасакі. Самим японцям під загрозою смертної кари не дозволялося залишати межі батьківщини, а також будувати великі, придатні для далекого плавання кораблі.

«Самозакриття» Японії тривало 215 років і врятувало її від європейської колонізації, сприяло визріванню унікальної японської культури. З іншого боку, ізоляція віддалила країну від світової інформації, технологій, прирекла її на технічну відсталість.

2.4. Розвиток культури

Припинення міжусобних феодальних війн, об'єднання країни сприяли не тільки економічному, а й культурному розвитку Японії. У XVI-XVII ст. швидко зростають міста, розквітає міська культура, яка

витісняє на другий план культуру самурайства. У цей період з'являються нові напрямки в мистецтві, літературі, які фокусують увагу на меркантилізмі, отриманні насолоди від життя, краси природи.

У епоху сьогунату Такугава відбувся помітний розвиток освіти та науки. Існували державні школи, для дітей самураїв, при храмах, а також приватні школи в містах. Збільшується кількість навчальних закладів де випускники отримують технічні та медичні спеціальності. У окремих школах для дівчаток навчали шити, мистецтву ікебани, музиці. У Кіото працювали академія для підготовки чиновників, а в 1762 р. відкрився спеціальний вищий навчальний заклад для «європейських знань». Японські вчені вивчали західну медицину, астрономію та географію.

З наукових знань найбільше розвивалася астрономія, ботаніка, математика, медицина. Видатним вченим другої половини 17 століття був математик- Секі Такакадзу, який винайшов спосіб розв'язання рівнянь та обчислив число «пі». Міядзакі Ясусада видав першу в Японії систематизовану працю з агрономії «Збірка творів з сільського господарства»[21]. У 17 столітті в Японії почали друкувати листи-новини- праобрази газет. Незважаючи на політику самоізоляції, на кінець XVII століття рівень японської науки не поступався західній.

Головним вченням у середовищі самураїв стало конфуціанство, яке закликала підданих до вірного служіння і покори владі, а владу— до чесного і відданого правління. Під її впливом оформився кодекс самурайської честі бусідо.

Розповсюдження вогнепальної зброї в Японії у 16 столітті привело до необхідності будівництва замків-фортець де була складна система захистних укріплень, використовувалися камяні блоки, багатоповерхові башти. Замок був центром міста навколо якого обростали квартали ремісників, торговців, а також резиденції заможних самураїв. Одним з найбільших був замок-резиденція Хідейосі Тойотомі в Осаці. Він став символом багатства і влади.

Замки мали театральні сцени для вистав, куди запрошувалися відомі актори, кімнати для чайних церемоній.

З кінця XVI століття акцент в архітектурі змістився на велике храмове та палацове будівництво. Відновлювалися старі монастирі, зруйновані в часи міжусобиць, і створювалися нові. Храм Хокодзи в Кіото був один з найбільших в країні, а зразком палацової архітектури був імператорський палац Кацура.

Едо поступово перетворилося і на культурний центр країни. Іеясу приваблював туди талановитих учених, художників, письменників. За його розпорядженням із Канадзава в Едо було перевезено та поміщено в засновану ним знамениту колекцію рукописів і книг бібліотеку, зібрану будинком Ходзе за 300 років [20].

Геронку-період найвищого розквіту міської культури (1688-1704 рр.), подарував плеяду талановитих митців: прозаїка Іхра Сайкаку, драматурга Тікамацу Мондзаемона, поета Мацуо Басьо, художників Моронабу та Огата Корін, скульптора Енку.

Для японської літератури це була «золота доба». Модним літературним жанром була поезія ренга, коли останнє слово вірша стає початком нового. Майстром цього жанру був поет Соін. Найвідомішим представником нового літературного напрямку- хокку або хайку, був Мацуо Басьо і його школа [21]. Його короткі вірші вирізняються точністю образів, глибоким емоційним впливом. Велику популярність мав прозаїк Іхар Сайкаку, який писав простою розмовною мовою про життя міщан. Майстром драми був Тікамаце Мондзаемон, який писав п'єси для кабуки і театру кукол бунраку (дзьорурі).

У 16 столітті з'явилися нові напрямки в театральному мистецтві- дзьорурі, де виступ акторів супроводжувався музикою, ляльковими сценками, а також- кабукі- синтез драми, співу, танців, музики, костюмів. В театрі кабукі була відпрацьована система жестів, рухів, гриму. Згодом актори-чоловіки почали виконувати жіночі ролі.

Одним з найважливіших жанрів мистецтва 17-18 століть – укійо-е –поєнання малюнку і гравюри («картини плинного світу»). Художники укійо-е першими почали використовувати гравюри на дереві. Спочатку вони були одноколірні, пізніше перейшли до двоколірних відбитків. Основним напрямком був реалізм: історичні події, пейзажі, міське життя. Картини були розраховані на масового споживача.

Яскравими представниками, майстрами гравюри були: Хішікава Моронобу, Хокусай Кацусіка, Судзукі Харунобу

У XVIIст. жив і працював чудовий майстер дерев'яних скульптурних портретів - Енку. Улюбленим його матеріалом була криптомерія–дерево з м'якою деревиною і рівним фактурою. Скульптор розсікав стовбур на чотири високі шматка і одну за одною вирізав виразніші фігури–видко і впевнено, у шаленому натхненні [21].

Мініатюрна скульптура нецке набула широкого поширення в XVIII ст.

У побуті відбувалося формування культури гейш, розвиток чайної церемонії та чайних будиночків. Продовжувався розвиток садово-паркового мистецтва.

Однією з головних рис культури XVIIIст. була її відкритість до європейських впливів. Завдяки християнам-місіонерам до Японії потрапили нові знання в галузі астрономії, медицини, друкарства, морської навігації. Японці часто стали носити європейський одяг. Японська мова збагатилася рядом португальських та іспанських слів. Японські вчені освоювали англійську мову. Слід зазначити, що у інших сферах культура Японії залишалася традиційно консервативною.

Японія протягом XVII- XVIII століть була стабільною державою з розвиненою економікою, що дозволило культурі трансформуватися з суто самурайської на загальнонаціональну міську. Період Токугава створив унікальне культурне підґрунтя, яке поєднало традиційні

японські цінності з потребами міського населення, європейськими впливами, забезпечивши фундамент для сучасної японської культури.

Таким чином в кінці XVI- на початку XVII відбулося завершення середньовічних міжусобиць в Японії. У подальшому сьогунат Токугава також відомий як Едо, заснований Токугаваю Ієясу після битви при Секігахарі, приніс понад 250 років миру та стабільності, встановив суворий ієрархічний устрій, запровадив політику самоізоляції та перетворив Едо (сучасний Токіо) на центр влади, заклав основи сучасної японської державності, сформувавши унікальну національну ідентичність

РОЗДІЛ 3

ВИВЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЯПОНІЇ В XVI- XVIII ст. У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

3.1. Місце теми у шкільному курсі Японії.

Місце теми у шкільному курсі історії визначається її відповідністю навчальній програмі, віковим особливостям учнів та роллю у формуванні історичної свідомості. Вона об'єднує політичні, соціально-економічні та культурні аспекти забезпечуючи зв'язок між минулим і сучасністю, а також розвиває критичне мислення та громадянську позицію школярів.

Тема «Японія в XVII-XVIII ст» у шкільному курсі всесвітньої історії для 8 класу розглядається в контексті розділу «Східний світ в XVII-XVIII ст.» [9].

Основні акценти у вивченні теми визначені чинними модельними програмами:

- Сьогуна́т Токуґава.
- Полі́тика самоізоляції Японії.
- Культурa Японії.

Учні мають знати:

– час існування сьоґунату Токуґави.

Учні мають розуміти:

– традиційний характер японської цивілізації, що розвивалися в

Ранній Новий час

– поняття «полі́тика самоізоляції», «самураї», «сьоґуна́т».

Учні мають уміти:

– розмістити в хронологічній послідовності відомості про встановлення влади династії Токуґави;

– показати на карті територію Японії, столиці Японії;

– визначити особливості культури Японії періоду сьоґунату Токуґави;

– розкрити особливості взаємин країн Сходу та Європи.

3.2. Методичні рекомендації до вивчення внутрішньої політики Японії у 16-18 ст.

Методична підготовка вчителя до уроку повинна відповідати основним завданням:

- визначенні місця уроку в навчальній програмі, розділі та його очікуваних результатів;
- аналізі пізнавальних можливостей класу;
- доборі методичних прийомів і засобів навчання;
- розробці конспекту чи розгорнутого плану уроку.

Методика вивчення Японії XVI-XVIII ст. у школі має фокусуватися на ключових змістових акцентах:

- процесах припинення самурайських міжусобиць та об'єднанні держави (діяльності історичних осіб: Оди Нобунаги, Тойотомі Хідейосі та Токугава Ієясу);

- розкритті внутрішньої політики сьогунату Токугава;
- досліджені станової структури японського суспільства;
- аналізі причин і наслідків політики самоізоляції;
- визначені особливостей розвитку культури.

Вивчення історії Японії передбачає системний підхід, охоплюючи історичні джерела, процес розвитку держави (від «країн, що воюють» до встановлення сьогунату Едо). Важливим є розуміння учнями періодизації японської історії, змін династій, особливостей внутрішньої та зовнішньої політики в період сьогунату Токугава. Не менш важливим є культурологічний компонент, який допоможе сформувати розуміння унікального балансу між давніми традиціями (синтоїзм, буддизм, самурайський кодекс) та високотехнологічним сучасним японським суспільством.

Рекомендовані форми та методи роботи:

- Робота з картою:

Основні завдання роботи з картою включають позначення чотирьох головних островів Японії, змін столиць і центрів влади, військових походів, місць битв, портів відкритих для зовнішньої торгівлі.

- Розвиток хронологічних компетентностей у процесі вивчення теми:

Визначати дати і хронологічні межі подій, складати хронологічну таблицю «Японія в XVI–XVIII ст.», позначати дати та тривалість подій на стрічці часу, розв'язувати хронологічні рівняння, хронологічні диктанти, хронологічні вікторини, дидактичні ігри з хронології (лото, хронологічні юшки, пошук «зайвої» дати тощо). Важливо у

хронологічному контексті вписувати період сьогунату Токугава у загальний перебіг подій світової історії.

- Порівняльний аналіз:

Порівняти правителів династії Мамоєма та Едо за пунктами: ставлення до іноземців, внутрішня політика, економічний розвиток, соціальна структура, культура. Результатом роботи учнів може бути складання порівняльної таблиці. Порівняльний аналіз Японії XVI-XVIII століть дозволить зрозуміти сутність процесів міжусобиць, формування централізованої стабільної держави, політики відкриття Японії та самоізоляції.

- Робота з поняттями:

Вивчення історії Японії XVI-XVIII ст. –це робота з унікальною термінологією, яка допомагає зрозуміти специфіку японського феодалізму, культури та традицій. Вона базується на розумінні понять: сьогунат, Едо, самураї, даймьо, сакоку, синтоїзм, бусідо, кабукі, сеппуку(харакірі), хейку та ін. Тут слід використовувати різні види словникової роботи: термінологічні диктанти, картки понять, метод «Сенкан», короткі розповіді з використанням визначених понять.

- Аналіз джерел:

Документи у навчанні історії виконують інформаційну, пізнавальну, практично-узагальнюючу функції. Вони розвивають критичне мислення, закріплюють вміння працювати з інформацією та формують емоційно-ціннісне ставлення до історичних подій. Головне— дидактична адаптованість документу для його оптимального сприйняття учнями. У вивченні історії Японії зазначеного періоду—це можуть бути уривки з офіційних літописів та законодавства, кодексів з законів самураїв, земельні описи з кадастрових книг, записки європейців (місіонерів і торговців), військові повісті і щоденники, уривки літературних творів в перекладі.

- Портретний метод:

Відтворення історичного образу видатної постаті дає можливість глибшого розуміння епохи. Цей метод є доречним оскільки історія Японії періоду Едо визначалася яскравими особистостями«—об'єднувачами» країни та засновниками сьогунату: Оду Нобунага, Тойотомі Хідейосі, Токугава Ієясу та ін. Це можуть бути прийоми: «Крісло автора», «Впізнай героя», «Оживи героя» (із залученням технології штучного інтелекту), складання історичного портрету за планом, ментальні карти.

○ Дискусійні, проблемні питання:

Ці методичні прийоми дають можливість розуміння явищ минулого, які не мають єдиного трактування, сприяють розвитку критичного мислення та формуванню історичної свідомості. Наприклад: «Об'єднання Японії – кривавий процес феодалських міжусобиць, чи був він необхідним?»; «Політика ізоляції Японії-це свідомий вибір для збереження культури, чи гальмування розвитку?»; «Відкриття Японії для європейців-це шлях для модернізації, чи колонізації країни?»; «Переслідування християн-це релігійна проблема, чи захист від європейської колонізації?». Такі проблемні питання допомагають учням аналізувати історичні явища, формувати власне ставлення, а не просто запам'ятовувати факти.

○ Візуалізація або наочний метод навчання історії.

Наочність створює образи минулого, забезпечує емоційний фон навчання, допомагає учням відчувати епоху, її колорит, сформувати емоційно-ціннісне ставлення до історичних подій та є джерелом активізації пізнавальної діяльності.

Це можуть бути: виставка- проект «Культурна спадщина Японії XVI—XVIII ст.»; презентації, віртуальні екскурсії, творчі лабораторії.

Візуалізація історії Японії XVI-XVIII ст. передбачає використання карт, портретів видатних історичних осіб, схем соціальної структури японського суспільства, демонстрації японського живопису та

архітектури. Особливо важливою є методика застосування образотворчої наочності у вивченні матеріалу, яка передає колорит, унікальність японської культури і мистецтва. Використання мультимедійних презентацій, інтерактивних карт та відеоматеріалів дозволяє структурувати складний матеріал, ініціює розвиток творчих здібностей учнів, заохочує їх до проєктної діяльності.

- Уявні подорожі.

При проведенні таких уроків доречно використання міжпредметних зав'язків. Варіанти інтеграції історичних знань зі знаннями з інших предметів: географія, зарубіжна література, образотворче мистецтво, музика. Пізнавально-виховний потенціал уявних подорожей епохою Едо характеризується емоційністю, яскравістю, відчуттям причетності учнів до досліджуваних подій і процесів, знайомством з атмосферою, побутом, заняттям японців тих часів.

- Проведення практичних робіт.

Приклади тематики практичних робіт: «Порівняльний аналіз суспільної ієрархії Японії та країн Західної Європи»; «Аналіз політики «самоізоляції Японії через причинно-наслідкові зв'язки. Результатом роботи учнів може бути порівняльна таблиця, ментальна карта, есе, інтерактивний проєкт.

3.3. Компетентістний підхід у вивченні теми.

Метою вивчення історії у школі є формування в учнів системи ключових, предметних та міжпредметних компетентностей. Мислити як історик, а не переказувати історичні факти—це підхід, який забезпечує перехід від репродуктивного навчання до діяльнісного. Він передбачає розвиток критичного мислення, вміння працювати з історичними джерелами, аналіз причин та наслідків подій, формування в учнів умінь

застосовувати історичні знання в реальному житті, що реалізується через практичні заняття, інтерактивні методи, проектну діяльність[14].

Компетентнісний підхід було покладено в основу затверджених у 2023 році модельних програм з всесвітньої історії для 7-9 класів [9].

До елементів предметної історичної компетентності у вивченні теми належать :

- хронологічна компетентність–міння орієнтуватися в історичних подіях Японії XVI-XVIII ст.;
- просторова компетентність–уміння орієнтуватися в історико-географічному просторі Східної Азії та безпосередньо- Японії;
- інформаційна компетентність–уміння працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел, визначати їх надійність, виявляти і критично аналізувати розбіжності в позиціях авторів джерел;
- логічна компетентність–уміння визначати і застосовувати теоретичні поняття для аналізу й пояснення історичних подій та явищ, ставити запитання та шукати відповіді, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розглядати зміни в суспільних явищах епохи сьогунату Токугава;
- аксіологічна компетентність–уміння формулювати власну оцінку історичних подій та історичних постатей Японії XVI-XVIII ст.

Шляхи, приклади та практичні методи забезпечення компетентнісного підходу під час вивчення теми представлені в таблиці (3.1.)

Таблиця 3.1.

Предметні історичні компетентності та приклади їх реалізації під час вивчення теми в шкільному курсі історії.

Предмет	Шляхи реалізація на	Практичні методи
---------	---------------------	------------------

ні історичні компетентності	уроках, методи формування	(прийоми) навчання
Хронологічна	Учні будують «лінію часу», визначаючи ключові етапи: об'єднання країни (Ода Нобунага, Тойотомі Хідейосі) та встановлення сьогунату Токугава (1603 р.).	Практична робота учнів з «лінією часу». Створення ланцюжка подій (на віртуальній дошці Padlet)
Просторова	Аналіз карти Японії: виділення центру Едо (сучасний Токіо), центрів зовнішньої торгівлі (Нагасакі) та місць розташування основних удільних князівств, місць зовнішньої торгівлі.	Практична робота учнів з картами, візуальними джерелами. Розробка маршрутів подорожі.
Інформаційна	Порівняння японських джерел та європейських звітів про Японію, аналіз суворих законів щодо іноземців. Порівняння соціальної структури японського суспільства та європейських країн.	Робота з поняттями Практична робота: порівняльна таблиця «Японія та Китай у XVI–XVIII ст.: подібне та відмінне в політиці самоізоляції».
Логічна	Аналіз причинно-наслідкових зв'язків: чому політика «закриття країни» призвела до економічного зростання та стабілізації, а не до занепаду. Аналіз релігійної політики династії Токугава, Пояснення причин міжусобних війн, розквіту Японії за часів сьогунату Едо.	Дискусії та дебати: обговорення альтернативних шляхів розвитку історії, дискусійних питань. Детективне розслідування «Переслідування християн в Японії за часів Токугава»
Аксіологічна	Розуміння ролі самурайського кодексу Бусідо, станової системи та їхнього впливу на японський менталітет. Розуміння ролі особистості в історії, особливостей та унікальності японської культури та побуту. Оцінка культурних здобутків.	Метод проєктів: дослідження певної теми, історичного портрету видатних постатей, створення презентацій, буклетів. Приклади творчих проєктів: «Мистецтво Японії»; «Кодекс самураїв»; «Японські традиції»

Важливе значення у шкільному курсі історії має контроль та оцінювання результатів вивчення теми. Вони також мають базуватися на діяльнісному, особистісно орієнтованому та компетентнісному підходах.

Прийоми перевірки та контролю навчальних досягнень учнів доречні під час вивчення теми: тестові завдання, експрес-опитування, розширене опитування, творчі завдання, ігрові прийоми, творчі проекти, есе.

Компетентнісний підхід до навчання не може обмежуватися лише формуванням предметної історичної компетентності, а передбачає і розвиток ключових компетентностей. Останні—саме ті, що необхідні кожній дитині для особистої реалізації, розвитку, вияву активної громадянської позиції, соціальної адаптації.

Розвиток ключових компетентностей у вивченні теми передбачає:

- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності;
- культурна компетентність

Ключові компетентності перетворюють вивчення цієї епохи з механічного запам'ятовування дат на розуміння того, як Японія сформувала свою унікальну культурну та соціальну модель, що існує дотепер, дають розуміння ролі держави в житті суспільства та цінності історичного досвіду японців для сучасного суспільства. Міжпредметні зв'язки забезпечують взаємодію з географією, літературою, мистецтвознавством, громадянською освітою. Тема допомагає учням усвідомити місце людини в історії та зрозуміти механізми суспільних змін, формувати повагу до культури іншого народу.

ВИСНОВКИ

Вивчивши та проаналізувавши історіографію наукової проблеми, дослідивши внутрішню політику сьогунату Едо, з'ясовано, що:

1.Історіографія з даної проблеми в основному представлена закордонними авторами, джерельна база включає широкий спектр матеріалів: від японських хронік і військових повістей до архівів Едо. В українській історіографії фундаментальних праць мало. Більше вона міститься в статтях, навчальних посібниках та підручниках із всесвітньої історії.

2.Період в історії Японії з 1336р. і до початку XVII століття складний –це «Епоха воюючих держав». Майже двісті років йшла жорстока боротьба за владу між військовими феодалами, регіональними володарями, представниками заможних самурайських родин. Японія потребувала сильної централізованої влади або імператора, або сьогуна,

який би поклав край суперечностям. У середині XVIст. полководці Ода Нобунага, Тойомі Хідейосі розпочали об'єднання країни, а завершив у 1603 році Токугава Ієясу, який отримав титул сьогуна.

3.Шлях приходу до влади Ієясу Токугави не був легким. Йому довелося її виборювати у конфронтації з головним конкурентом, полководцем, який був адміністратором та васалом за часів Тойомі Хідейосі–Ісідою Міцунарі. Прибічники Ієясу сформували так звану «східну коаліцію», а оборонці Ісиди–«західну». Перші були переважно володарями східно-японських земель, у той час, як другі панували на Заході Японії. Ісіда Міцунарі програв Ієясу в Секігахарській битві 1600 року.

У 1603 році Ієясу отримав від імператора титул верховного сьогуна. Він створив новий самурайський уряд – сьогунат у місті Едо (суч. Токіо). Це був третій та останній сьогунат.

4.Династія Токугава правила Японією протягом 250 років. Це був період економічного процвітання, розвитку торгівлі, культури, поширення грамотності. Цей період представлений яскравими представниками японської літератури та мистецтва, новими мистецькими напрямками. У Японії продовжував існувати суворий поділ суспільства на стани з чіткою ієрархією. Токугава Ієясу на початку свого правління мав активні відносини з країнами Європи, але потім, продовжуючи політику ізоляціонізму, закрив японське суспільство для західного впливу, почав переслідування християн, наказавши вислати всіх місіонерів. Закриття Японії та деспотичне правління сприяли господарському піднесенню країни. Проте зворотнім боком цього процесу стало розорення селянства й технічна відсталість країни.

5. Під час вивчення Японії в XVI-XVIII століттях у шкільному курсі, варто зосередитися на тому, як країна пройшла шлях від роздробленості до централізації та внутрішньополітичної стабільності. Завдяки специфіці матеріалу, вивчення періоду Едо сприяє розвитку як

предметно-історичних компетентностей: хронологічної, інформаційної, просторової, логічної, аксіологічної, так і ключових: громадянської та соціальної, культурної, підприємницької, допомагає учням зрозуміти, як держава може зберігати власну культуру в умовах глобальних змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

- 1.朝野旧聞哀藁（ちょうやきゅうぶんほうこう）[請求番号： 258-0010]
] URL:
https://www.archives.go.jp/exhibition/digital/ieyasu/contents1_01/01.html
- 2.武徳編年集成（ぶとくへんねんしゅうせい）[請求番号： 特044-0002]
] URL:
https://www.archives.go.jp/exhibition/digital/ieyasu/contents2_03/02/01.html
- 3.家忠日記（いえただにっき）[請求番号： 163-0062] URL:
https://www.archives.go.jp/exhibition/digital/ieyasu/contents2_03/01/index.html
- 4.武功雑記（ぶこうざっき）URL:
https://www.archives.go.jp/exhibition/digital/ieyasu/contents5_04/05/index.html
- 5.御実紀（ごじっき）[請求番号： 特075-0001]
https://www.archives.go.jp/exhibition/digital/ieyasu/contents6_03
6. 落穂集（おちぼしゅう）[請求番号： 170-0076] No.11. URL:
<https://www.digital.archives.go.jp/img/4138332>

7. The Documents of Iriki. RECORDS OF THE TO-ZHO AND SHI-RYO, 1614. URL: https://www.hi.u-tokyo.ac.jp/IRIKI/eng_index.html

Література:

- 8.Гавур В. Зводи законів «Буке сьохатто» як інструмент контролю за вищою воєнною аристократією у Японії доби сьогунату Токугава : Проблеми і перспективи гуманітарних наук в умовах глобалізації: матеріали І Всеукраїнської наукової конференції (3 грудня 2018 р. м. Тернопіль). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. С. 96-102
- 9.Гісем О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л., Даниленко В. М., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Сирцова О. М. Модельна навчальна програма «Всесвітня історія. 7—9 класи» для закладів загальної середньої освіти, 2023 р.
- 10.Гісем О.В.: підруч.для 8 кл. закл.загал.сер.освіти / О.В.Гісем, О.О.Мартинюк.-Харків: Вид-во- «Ранок».2021.- 147с.: іл.
- 11.Голубнич Ю. Світанок та сутінки доби сакоку: сутність системи самоізоляції : Мовні і концептуальні картини світу, 2014. Вип. 49. С. 229-234.
- 12.Колесникова О. Мовна ситуації та лексикографічна традиція в Японії XVII-XVIII ст. Київ: Київський національний лінгвістичний університет, 2017. С. 37-43
- 13.Ладиченко Т. В. Всесвітня історія : підруч. для 8-го кл. закл. заг. серед. освіти / Тетяна Ладиченко, Ілона Лукач, Ольга Івченко. – Київ : Генеза, 2025. – 192 с
- 14.Малієнко Ю. Б. Методика компетентнісно орієнтованого навчання всесвітньої історії у 7-му класі : методичний посібник / Ю. Б. Малієнко. – К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. – 96 с.

- 15.Рибалко С.Б. Японський стрій доби токугава в контексті розвитку живописних жанрів / С. Б. Рибалко. Вісн. Харк. держ. акад. дизайну і мистец. 2006. № 8. С. 121-129.
- 16.Рибалко С.Б. Культурно-естетичні універсалії класичної Японії та їх відбиття в образотворчому мистецтві доби Токугава (живопис, графіка) : Автореф. дис. канд. мистецтвознав. : 17.00.01 / С. Б. Рибалко; Харк. держ. Акад. культури. Х., 2001. 20 с.
- 17.Рой Є. Світоглядні аспекти формування культурно-естетичних універсалій в сучасній Японії. Культурні та мистецькі студії ХХІ століття: науково-практичне партнерство : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 10 листопада 2021 р. С. 4–9.
- 18.Рубель В. А. Історія середньовічного Сходу : підручник. Київ : Либідь, 2002. 736 с.
- 19.Рубель, В. А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність / В. А. Рубель. – Київ : Аввілон-Прес, 1997. – 256 с
- 20.Стрільчук Л., Шеремета А. Політичні та соціальні трансформації Японії в епоху сьогунату Токугава. Літопис Волині, (28), (2023). С. 240-244. - URL: <https://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/437> (дата звернення: 12.12.2025).
- 21.Genroku-period. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/event/Genroku-period> (дата звернення: 03.02.2026).
- 22.Glenn. C. The Battle of Sekigahara. The Greatest, Bloodiest, Most Decisive Samurai Battle Ever. Pen & Sword Books Ltd, Barnsley, 2021. 216 p.
- 23.McClain J. Japan: A Modern History. Philadelphia : W. W. Norton & Company, 2002. 752 p.
- 24.Sadler A., Turnbull S. Shogun: The Life of Tokugawa Ieyasu. Tuttle Publishing; Illustrated edition, 2009. 384 p.

25. Chaplin D. Sengoku Jidai. Nobunaga, Hideyoshi, and Ieyasu: Three Unifiers of Japan CreateSpace Independent Publishing Platform, 2018. 587 p.
26. Tokugawa period. Britannica. URL:
<https://www.britannica.com/event/Tokugawa-period>
27. Turnbull S. Samurai Warfare. London : Arms and Armour Press, 1997. 160 p.
28. Turnbull S. The Samurai Invasion of Korea 1592–98 (Campaign). Oxford : Osprey Publishing, 2008. 96 p.
29. Turnbull S. The Samurai: A Military History... P. 137.
30. The Cambridge History of Japan: in 7 volume. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. V. 4: Early Modern Japan. 838 p.